



23.56x35.8	1/4	עמוד 10	מקור ראשון - שבת	08/2021	78372694-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

# 10

## שני אבות

האם הציונות היא התגשמות חזון הנביאים, או מקלט לעם גולה ונרדף? על תפיסותיהם המנוגדות של הרב ריינס והרב קוק, שמשפיעות על החברה הדתית-לאומית עד היום



הרב יצחק יעקב ריינס (במרכז) עם חברי המזרחי ברוסיה, 1902 באדיבות הספרייה הלאומית

של הרב קוק, והזרם האורתודוקסי-מודרני מבית מדרשה של תנועת המזרחי.

### ללא חשש דת

הן הרב קוק הן הרב ריינס מתמודדים עם שאלת שיתוף הפעולה עם תנועה המונהגת בידי אנשים "חופשיים". הן הרב קוק הן הרב ריינס מתמודדים עם שאלת דחיקת הקץ, שיש בה לכאורה כפירה בגאולה מן השמיים. אך כאן נפרדות דרכיהם. הרב קוק בחר לכאורה בדרך הקשה והנועזת יותר, כאשר ייחס לתנועה הציונית את הגשמת חזון הגאולה של נביאי ישראל, אף שכראשה עמדו אנשים חופשיים, שאינם נושאים על גבם את מורשת ישראל. הרב ריינס, לעומתו, האדיר את הישועה שהביאה עימה התנועה הציונית אך ביטל את משמעותה המשיחית.

הרב ריינס הצטרף לתנועה הציונית לקראת הקונגרס הציוני השלישי בשנת תרנ"ט. עיקר האניגמה שלו הושקעה בהדיפת המתקפות ההרדיות עליו, שהאשימו אותו בכפירה בגאולה הניסית ובידי פורקי עול מצוות, שנחשדו על ידי הרבנים החרדים כמי שמתכוונים להוביל מהפכה תרבותית בחיי העם היהודי.

כבר באותה שנה, שלוש שנים לפני שייסד בוילנה את תנועת המזרחי כמפלגה בתנועה הציונית, קבע הרב ריינס בספרו "שערי אורה ושי"ח" כי דבר אין להתעוררות הציונית עם הגאולה: הרעיון הזה אינו נושא עליו שום אות ותו מרעיון הגאולה ואין לו שום נגיעה לכל דבר המתייחס לעניינה, והוא רק השתדלות בעד הטבת המצב החומרי של האומה ובעד הרמת קרנה בכבוד.

# הצלה או גאולה

הרב ריינס והרב קוק, שיום פטירתם חל בסמיכות, תמכו בהתלהבות בתחייה הציונית אך נחלקו ביניהם בחריפות בנוגע לתפקידה ההיסטורי. תפיסות עולמם מעצבות עד היום את שני זרמי המשנה בתוך הציונות הדתית

/ מרדכי מרמורשטיין /

אפוא לבטא את התייצבותם כשותפים מלאים וני להבים להתעוררות הציונית שפקדה את עם ישראל בדורם, וראיתם אותה כדבר הנכון והמתבקש בעת הזאת, בניגוד מוחלט למרכיתם של "שלומי אמוני ישראל" באותו דור. שניהם שילמו על כך מחיר אישי כבד בקרב היהדות החרדית.

ואולם, פער גדול עמד ביניהם בפרשנותה של ההתעוררות הציונית וביחסם לתנועה הציונית. כי פער גדול ביניהם התקיים גם בסוגיית היחס למודרנה, ואולם אין ענייננו בו במסגרת מאמר זה. פערים אלו ניצבים על תילם גם כיום, ויש בהם כדי להסביר את קיומם של שני זרמי המשנה בקרב הציונות הדתית: הזרם החרדי-לאומי מבית מדרשו

בחוודש הרחמים והסליחות, חודש אלול, הלכו לעולמם שני אבותיה של הציונות הדתית, שני ענקי הרוח: הרב אברהם יצחק הכהן קוק, רבה הראשי הראשון של ארץ ישראל, והרב יעקב יצחק ריינס, מייסד תנועת המזרחי. הרב ריינס נפטר ב' באלול תרע"ה, בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, והרב קוק עשרים שנה מאוחר יותר, בג' באלול תרצ"ה. הגדרתי אותם כאבות הציונות הדתית אף כי צירוף המילים הללו טרם נולד בימיהם, וספק אם הם צפו את אורה הייתה של אלה הרואים עצמם כממשיכיהם, בני הציונות הדתית, וספק גם אם היה נאה בעיניהם. הכתרתם כתואר "אבות הציונות הדתית" נועדה

ד"ר מרדכי מרמורשטיין הוא יו"ר בית העדות להנצחת השואה



11.8x26.73	2/4	עמוד 11	מקור ראשון - שבת	08/2021	78372695-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינו - 80790					

הציונית", "סעיף מחפיר", ועוד. הציונות איננה, כהבנתו של הרב ריינס, "הד קול שעם שנאו בעולם הולך לבקש לו מקלט בטוח מרודפיו", אלא "גוי קדוש, סגולת העמים, גור אריה יהודה, נעור מתרדמתו הארוכה, והנה הוא הולך ושב לנחלתו".

אם הרב ריינס רואה בתנועה הציונית תנועה חומרית, הרי שהרב קוק רואה בה "תחיית עם": "מקור הציונות הוא המקור הקדוש העליון, התנ"ך נותן לה כל העומק וההוד המסורתי", "תקוות חיינו היא הרבה יותר עליונה מלהיות תלמידים קטנים או גדולים לאירופה הקולטורית".

הרב קוק אינו מוכן להסתפק בתפקיד המינורי שמועיד הרב ריינס לדת היהודית במארג של התנועה הציונית. מאחר שהדת היא מקור חייה של הציונות, אי אפשר לה ניח לה להינתק ממקורה ולו לרגע, ושומה על המזרחי "לתבוע את תביעתו ולהביע ברמה את תקוותו לניצחון מוחלט ושלם של דעתו הכוללת, העליונה והקבועה".

אם הרב ריינס סבור כי הדרך לסחוף אל התנועה הציונית את ההמון היהודי שומר המצוות עוברת דרך ההבטחה שהציונות אינה אלא תנועה חומרית, ובכך תסולק החשדנות כלפי תנועה זו המונהגת על ידי חילונים, הרי שהרב קוק סבור בדיוק להפך: "הציונות דבר אין לה עם הדת' מתפרש מיד בסגנון הציונות מהרסת את הדת, הציונות היא תחיה חדשה, שתקוותה היא להיכנות מחורבנה של הטרדיציה הישנה".

הרב קוק מועיד לציונות יעוד גדול הרבה יותר מהרב ריינס, ובתוך התנועה הציונית הוא מועיד לתנועת "המזרחי" תפקיד הרבה יותר גדול מכפי שלדעתו מו עיד לה הרב ריינס. הוא אינו חוסך את שבט ביקורתו מהמזרחי בהנהגת הרב ריינס:

המזרחי עומד עד כה במעמד צנוע ושי תקני, כותב על דגלו להכניס את שלומי אמוני ישראל תחת הדגל הציוני, ואת הלך רוחו הוא יוצק רק בתוך חוגו המצומצם. את הציונות הכללית מניח הוא לקפוא על שמריה, מתקשר עמה בקשר הדדי בכל מקום שאין הדעות היסודיות סותרות, ובזה באמת יוצא הוא ידי חובתו.

### מלחמת התרבות

בניגוד מוחלט לעמדתו של הרב קוק, מבחינת הרב ריינס אמירתו של הרצל כי "הציונות דבר אין לה עם הדת" נפלה לידי כפרי בשל, והעניקה לו נשק חיוני מול הבי ליסטריות החרדיות. היא התפרשה על ידו כהבטחה לאי התערבות התנועה הציונית בענייני דת, וכי היא חפה מכל מחשבה על העברת עם ישראל על דתו. הרב ריינס עושה שימוש באמירה זו גם כלפי הטוענים כי יש בציונות משום דחיקת הקץ וימרות גאולתיות.

חילוניותה של ההנהגה הציונית מעידה מבחינתו כאלף עדים שלפועלה של תנועה זו אין כל קשר לגאולה החזויה על ידי

הוא חוזר על כך במאמרו "פני המזרח", ששימש מבוא לכתב העת "המזרח", בייטאונה הראשון של תנועת המזרחי:

מעולם לא יצא מפי אחד הציונים, אף הנלהב שבנלהבים, הדבר כי הציונות תביא לעם ישראל את הגאולה המקווה, תוציאנו מעבדות לחירות, ותברא בעדו את כל העי תיד הבהיר והקדוש ההוא, אשר אליו אנו נושאים את נפשנו, ואשר עליו נבאו חוזי אל... הן יודעים אנחנו היטב, כי קץ וסוף לגלותנו תבוא רק על ידי משיח צדקנו.

בכך הדף הרב ריינס את האשמת התנר עה הציונית כמי שדוחקת את הקץ.

בספרו "אור חדש על ציון", שיצא לאור בוילנה בשנת תרס"ב, התייחס הרב ריינס באריכות לחשדות שנתלו בתנועה הציונית, ושייחסו לה ניסיון להעביר את עם ישראל על דתו. כחוט השני עוברת לכל אורך הספר השקפתו הבסיסית כי לתנועת שיבת ציון אין כל יומרה ומשמעות דתית, וכל כולה לא נועדה אלא למצוא מנוח לכף רגלם הדוויה של היהודים.

אין בזה כל חשש נגיעה בדת, כי בעיקרו הוא רעיון אשר רק בחומר יסודו להיטיב את מצבנו החומרי ולהשיג למען אהב"י [אחינו בני ישראל] הנדכאים ומורדפים בלי חושך, מקום מקלט בטוח בארץ הקודש ודבר אין בזה עם עניינים רוחניים ודתיים...

בא אלינו האיש הזה (הרצל) לבשר ישועה פשוטה, איננו מכוון על הגאולה הכללית, ורק שהראה כי יש דרך להיטיב מצב יש ראל ולהרים קרנו בכבוד, להשתדל לחפש מקום מקלט בטוח באהל הורים, וכל זה הראה בדברים הבנויים על יסודי ידיעת חכמת המדינה... ועל כן מצאו דבריו מסי לות בלב העם הנענה והנדכא השואף ליי שועה... ולזאת, אחרי שהאמונה הנוכחית שיאמין העם בדברי המושיע החומרי היא רק חומרית ואין בה שמץ מן הרוחניות, אם כן כל עוד שתהיה רק חומרית, חשבו נית ומדינית, יש לתת אמון בה.

### "סעיף מחפיר"

לעומת הרב ריינס, הרב קוק, שראה בהתעוררות הציונית בדורו התגשמות חזון הגאולה של נביאי ישראל ותנועת תחייה של היהדות, לא יכול להשלים עם דרכה של התנועה הציונית, וממילא גם עם דרכו של הרב ריינס. לאוזוני גונבה השמועה על כך שהרצל הכריז בקונגרס הציוני כי "הציונות דבר אין לה עם הדת". מנקודת מבטו של הרב קוק המשפט הזה היה התגלמות כל הפגמים והפגעים שתלה בתנועה הציונית. לא יעלה על הדעת שהתנועה הציונית, הנושאת בכנפיה את הגאולה, "דבר אין לה עם הדת", שהרי הדת היא המקור האמיתי של ההתעוררות הציונית.

באיגרותיו הרבות מבטא הרב קוק בחי ריפות את עמדתו כלפי האמירה הזו. הוא מכנה אותה "אות קין על מצחה של התנועה



21.51x30.76	3/4	עמוד 12	מקור ראשון - שבת	08/2021	78372696-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					



הרצל, יונתן סטירין

## לאוזניו של הרב קוק גונבה השמועה על הכרזת הרצל כי "הציונות דבר אין לה עם הדת". מנקודת מבטו לא יעלה על הדעת שהתנועה הנושאת בכנפיה את הגאולה דבר אין לה עם הדת. הרי הדת היא המקור האמיתי של ההתעוררות הציונית

« נביאי ישראל, ואין בה משום דחיקת הקץ: אם באמת היה הדבר ברור שיש להרעיון הזה יחס עם הגאולה המקווה, ושיש במעשיהם איזה חיקוי מהגאולה העתידה, ושלזאת יש מקום לראות ברעיון הזה כמו כפירה בהגאולה הנסיית... אולם הלא רבים מהם צועקים ככרוכיא על עירוב הפרשיות הללו ואומרים שמעולם לא עלה המחשבה הזאת מגאולה על לבם, ובכל מעשיהם והשתדלותם אין גם רמז וזכר להגאולה העתידה וכל כוונתם היא רק להיטיב מצב ישראל ולהרים קרנו בכבוד להרגילו לחיים מאושרים... ושידע ישראל כי יש לו מקום בטוח. הרב ריינס חתר בכל כוחו להצטרפות היהדות החרדית למפעל הציוני. אך לשיטתו, תנאי הכרחי לשותפות זו היא הימנעותה של התנועה הציונית מעיסוק בסוגיות תרבותיות. עיסוק כזה יפיל את כל הבניין האידיאולוגי שבנה הרב ריינס בעמל כפיים כדי להביא את המורני בית ישראל אל התנועה הציונית.

נאמן להשקפתו הקדיש הרב ריינס, החל מהקונגרס השלישי, עם התגברות הניטייה בקרב מנהיגי התנועה הציונית לעסוק בתרבות, את כל מעיינות האנגריה שלו כדי לבלום כל אפשרות של עיסוק ב"קולטורה". למעשה, הוא ייסד את תנועת המזרחי כדי למנוע מהתנועה הציונית לעסוק בתרבות, וכדי לעמוד על משמר ההצהרה כי "הציונות דבר אין לה עם הדת", שני תפסה על ידי הרב ריינס כמחייבת את התנועה הציונית שלא לעסוק בתרבות. לא הייתה לו לרב ריינס כל יומרה להשפיע על אופייה התרבותי והרוחני של התנועה הציונית, שהרי הוא מתיירא מהשפעה הפוכה. ליתר דיוק, הייתה לו יומרה קטנה להשפיע, אבל לא בדרך של כפיית עמדותיו של הציבור החרדי על התנועה הציונית, כי אם בהצטרפות המונית של שלומי אמוני ישראל כך שבאופן טבעי יהפוך מחנה זה לרוב, ובכך תהיה השפעתו על אופי המפעל הציוני רבה יותר.

### אין חלל ריק

בעיני הרב קוק, מאבקו חסר הפרשות של הרב ריינס כנגד הכנסת ה"קולטורה" לסדר היום של התנועה הציונית נראה כנוגד בתכלית את ההשקפה הדתית הנכונה בדבר מהותה של הציונות. הרב קוק דרש מהתנועה הציונית בדיוק את ההפך: לעסוק בתרבות. אם מלאמת התרבות בתנועה הציונית נראתה בעיני הרב ריינס כמבשרת את התפרקי-

זרחי משלה את עצמה ואת קהל שומעיה כאילו במניעת התנועה הציונית מלעסוק בתרבות היא אכן מונעת מהתרבות למלא את כל ישותה. לטעמו של הרב קוק אין חלל תרבותי ריק, ולפיכך החלל הריק מן הדת בתנועה הציונית, צפוי בהכרח להתמלא באותה תרבות שאת דרכה מנסה תנועת המזרחי לחסום. הדרך האחת והיחידה להיאבק נגד כניסתה של תרבות זרה לתנועה הציונית היא למלא אותה בתרבות היהודית המקורית, הלא היא דת ישראל, ולהצהיר כי לציונות יש ויש דבר עם הדת, שהלא היא באה ממקורה של הדת.

תנועת המזרחי קמה כאמור כדי למנוע התנגשות אידיאולוגית בין הציונות ובין דת ישראל, וזאת באמצעות עמידה על משמר ההצהרה כי "לציונות דבר אין עם הדת", אך מנקודת מבטו של הרב קוק דווקא על רקע אותה הצהרה אין כל טעם לקיומה של מפלגה זו: לא תועיל כל מפלגה לתקן העיוות הזה של שלילת הדת מהציונית, רק הציונית כולה היא צריכה להיות דווקא כולה נאמנה לשם ה' אלוקי ישראל ותורתו, כולה צריכה להיות מיוסדת על אותו יסוד שקיומו הלאומי, הצלחתו והפרחתו בנוי עליו.

לא ייתכן שתנועה הנרשאת את דגל הגאולה והתייחיה תהיה מפלגה בתוך התנועה הציונית, שהרי היא ורק היא מייצגת את הציונות האמיתית.

מכאן קצרה הדרך לביקורתו החריפה אך העקבית של הרב קוק על המזרחי. וכך כותב הרב קוק לאגודה "המזרחית בסנט לואיז":

ולפי דעתי הענייה אין תקנה להמזרחי כי אם כשידבר בשפה ברורה, שעם כל אהבתו להציוניות בכללה... בכ"ז על החק המחפיר הזה הוא נלחם בכל כח, ולא ישקוט ולא ינוח עד אשר יורידוהו מעל במות הציוניות, ותחתיו יוחק חוק לישראל כמו שהוא באמת... ההתנגדות הנמרצת להחוק ההורס הנ"ל מוכרחת היא להיות בולטת מכל פינותיו של המזרחי.

ובאופן חריף יותר במכתב לרב משה ברעדר, רבה של עקרון:

כל זמן שהציונות בכללה אומרת שאינה מוצאת את ההשתדלות להשיב את כלל עמנו אל ברית התורה ושמיירת הדת והוקרת האמונה בחוגה, אע"פ שתתן רשות להתאגד לאגודות דתיות ותסבול ג"כ את החרדים בתור פרקציה מיוחדת שאי אפשר לדחותה, אי אפשר כלל...

לא אגודות, לא פרקציות מיוחדות למפלגת חרדים אנו מבקשים. לא זו הדרך להביא אותנו אל

תה, הרי שבעיני הרב קוק היא נתפסה כנובעת מהצטרפותה של תנועה דתית לתנועה הציונית, שהרי מהותה האמיתית של הציונות נסתרת מעיני מנהיגיה הנוכחיים, ומטרתה של התנועה הדתית היא להסיר ממנה את הלוט.

במאמרו "אפיקים בנגב", שפורסם בשנת תרס"ד בכי"טאון "הפלס", תקף הרב קוק את תפיסת עולמו של הרב ריינס:

מתנגדי הקולטורה שבציונים, שחושבים להצילה מכל מדווה ומחלה רק בהרפואה השליטית הזאת, לא יוכלו להועיל כלום בעמלם, חרס יעלו בידם, עם בלא קולטורה שני הפכים בנושא אחד. כיון שהלאומיות כובשת לה מקום הרי קולטוריותה בצדה, ואם אין לה מן המוכן מקור לקולטורה הגונה, ערוכה לפי טבעה הישראלי, הרי הקולטורה בעלת הנגעים מתגברת, הולכת ועולה, עולה ומהרסת, עד אין גבול. ע"י מציאות הציונית הכוחות הלאומיים מוכרחים להתגבר, ולו יהיו רק בדמיון, הדמיון הוא גם כן נותן מקום לתבואת הקולטורה לצמוח עליו...הזרם הולך, על כרחם של שולליה, מתגדרת במה שהיא מוצאת, במה שמזומינים לה, זרע אמת או סורי גפן נכריה. במילים אחרות, הרב קוק אומר כי תנועת המז-



20.96x12.22	4/4	עמוד 13	שבת - מקור ראשון	08/2021	78372698-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

**הקמת התנועה:**

אי אפשר שהחלק היותר גדול, היותר לבבי ויותר תמים מישראל, שהם הרוב של העולם הכשר הישראלי, יהיה נשאר עומד ממרחק אצל המאורעות הנפלאות של הזמן הנוכחי... לזאת מרימים אנחנו לפני כל העולם הכשר הישראלי, את דגל ירושלים שיסתדרו תחתיו כל כשרי ישראל לכוונן את העבודה של בנינו בארץ ישראל, ע"פ אמיתתו של הרוח הישראלי הכשר.

בסופו של דבר הן הרב קוק הן הרב ריינס כשלו, כל אחד בדרכו, בהבאת היהדות החרדית אל מתחת לכנפיה של התנועה הציונית.

ממרחק השנים דומה שהרב קוק גילה אי הבנה למהותה של התנועה הציונית, או אולי תמימות, במחשבתו כי יש בכוחו של מישוה להחזירה בתשובה ולהשיב לה את "אש הקודש". נדמה גם שממשיכי דרכו היום לוקים אף הם באותה תמימות אחרי למעלה ממאה ועשרים שנות ציונות, ששורשיה החילוניים הולכים ומעמיקים.

גם הרב ריינס לקה באי הבנה ובתמימות כשב שיש בכוחו לבלום את המהפך התרבותי שתביא עימה הציונות. עם זאת, הבנתו כי יש לשתף פעולה עם התנועה הציונית כדי לספק לעם היהודי מקלט בטוח בארץ ישראל אחרי אלפיים שנות גלות מייסרת, ואשר בעניין דמותה וערכיה של המדינה שתקום תעשה תנועת המזרחי ככל יכולתה במסגרת הדמוקרטית של המדינה, הייתה הבנה נכונה, הבנה ציונית-דתית שעל ברכיה אנו גדלים היום. ●

את האור הגנוז בציונות המזרחית... למני אז לא ינוחו ולא ישקטו "שונאי ציון" ומפקידה לפקידה הם יוצאים להטיל רפש וחלאה על הציונות ולדבר סרה בקהל ה'... לא נשאר לנו אפוא בלתי אם להתאנח מרה ולשפוף כמים דמעות על מראה אשר כזה ועל מעשה אשר כזה, שאין דוגמתו בקרב כל העמים האחרים... בנינו מקרבנו יצאו להשביט את עבודת הקודש ולהפריע בעד עבודת הבנים הבונים... והכל בשביל מה? בשביל, למה נכחד האמת מעצמנו, כוונות פרטיות, נטיות עצמיות, דברים שבכבוד ושבקנאה וכדומה! העל זאת לא נמרר בבכי?... האומנם הדם הנוזל בקרבם דם עברי הוא?... כן, רק להתאנח מרה למראה נתעב אשר כזה... ואם התנגדות לציונות הכללית עוד היתה מובנת לנו מעט... אבל מה נאמר ומה נדבר להתנגדותם המוזרה גם למזרחי, המחנה הגדול של יהודים חרדים ותמימים... איככה אפשר להתנגד למזרחי? איכה אפשר להתנגדות כזאת להיות בכלל ולהקרא בשם התורה והדת בפרט - לאלוקים פתרוניים.

**החרדים לא השתכנעו**

דרכו של הרב קוק היא בסופו של דבר דרך ללא מוצא, והיא אינה מותירה בידו ברירה אלא להקים, בשבת תרע"ח, תנועה מקבילה לתנועה הציונית, היא "דגל ירושלים". ממכתב גלוי שייעד ל"עולמנו המכובד הכשר, של שלומי אמוני ישראל" הוא מבהיר את מטרת

המטרה שאנו שואפים אליה, תורתנו ואמונתנו היא נשמת אפנו ואור חיינו, ע"כ הן צריכות לחדור בכל אברי אומתנו כולם.

על פי הרב קוק, הציונות היא ערך נעלה וראוי כל עוד הוא נובע ממעינה של היהדות. טול ממנה את היהדות ונטלת ממנה את נשמתה. הצטרפותם של שלומי אמוני ישראל לתנועה הציונית הזאת, זו שנסודה על ידי הרצל, מותנית בנכונותם של מנהיגיה לראות את תנועת שיבת ציון כחלק משי"בה כללית אל היהדות. הצטרפותה של תנועה דתית לתנועה הציונית רק כשותפה פעילה במעשה הלאומי, בשעה שזו אינה מכירה במקורה, מיותרת לחלוטין ואפשר שנוזקה רב מתועלתה, באשר היא פותחת פתח להשפעה שלילית של התרבות החילונית על התנועה הדתית, ומצדיקה את אי הצטרפותו של רוב בנינו ומניינו של עם ישראל לתנועה הציונית.

הנה כי כן, הרב קוק אינו חדל לגלות הבנה למניעיה של היהדות החרדית בהתנגדותה לתנועה הציונית, הבנה שהולכת וגוברת ככל שנוקפות שנות קיומה של ההסתדרות הציונית והיא איננה מגלה סימנים של חזרה למסלול "הקודש". עמדתו של הרב ריינס כלפי הסתייגותו של העולם החרדי מהתנועה הציונית עומדת ביחס הפוך לעמדתו של הרב קוק, והיא נחרצת, תקיפה ובלתי מתפשרת. ביטוי מלא לכך הוא נתן באגרתו משנת תרס"ה, "קול מציון": מאז הופיעה האסיפה הפרסבורגית שהראתה לכל